

Toimijaverkkoteoriaan pohjautuva pienoisetnografia päihteitä aktiivisesti käyttäville suunnatusta matalan kynnyksen kohtaamispaikasta

Teemu Kaskela, Sari Jurvansuu & Jouni Tourunen

Julkaistu 31.5.2021

Tiivistelmä

English Summary

Lähtökohdat: Päihteitä aktiivisesti käyttävät ihmiset tarvitsevat usein apua moninaisiin ongelmiin. Samanaikaisesti esimerkiksi stigma ja palvelujärjestelmän rakenteet luovat poiskäännyttäviä kynnyksiä tarpeenmukaisen tuen saamiselle. Matalan kynnyksen palveluiden tarkoituksena on luoda edellytyksiä auttaa ihmisiä, jotka jäävät eri syistä tuen katveeseen.

Menetelmät: Etnografinen tutkimusaineisto kerättiin vuoden 2020 alussa päihteitä aktiivisesti käyttäville suunnatusta kohtaamispaikasta havainnoimalla toimintaa ja haastattelemalla kävijöitä ja työntekijöitä. Toimijaverkkoteoriaan perustuvassa analyysissä tavoitteenamme oli ymmärtää, millaisista toimijoista ja toimijoiden välisistä suhteista kohtaamispaikka muodostui.

Tulokset: Kävijät tulivat kohtaamispaikkaan turvallisen ja ystävällisen tunnelman, siellä tapahtuvan tekemisen sekä maksuttoman ruoan vuoksi. Ihmisarvoinen kohtaaminen edesauttoi luottamuksen rakentumista, mikä mahdollisti palveluohjauksen, jossa työntekijät auttoivat kävijöitä erilaisissa arkeen liittyvissä ongelmissa. Kävijöiden arjessa tärkeässä osassa olivat myös muut maksuttomat paikat ja toiminnot, kuten kirjastot ja muut matalan kynnyksen palvelut. Päihteiden aktiivisesta käytöstä huolimatta kävijät auttoivat toiminnan ylläpitämisessä esimerkiksi viestimällä tutuilleen toiminnasta ja pitämällä tilan siistinä arvostuksesta paikkaa ja työntekijöitä kohtaan.

Päätelmät: Kohtaamispaikan turvallinen ja luottamusta luova ilmapiiri ja siellä tarjottava ruoka olivat edellytys palvelutarpeista kertomiselle ja avun vastaanottamiselle. Matalan kynnyksen kohtaamispaikka toimi ”puolueettomana kenttänä”, jossa työntekijät toimivat virallisen järjestelmän ulkopuolisina tulkkina ja asianajajina suhteessa palvelujärjestelmään.

Ydinviestit

Tämä tiedettiin

- Päihteitä aktiivisesti käyttävien ihmisten elämässä on usein moninaisia ongelmia.
- Stigma ja palvelujärjestelmän rakenteet vaikeuttavat ongelmien hoitamista.
- Luottamus ja hyvä kohtaaminen ovat tärkeitä edellytyksiä palveluohjauksen toteutumiselle.

Tämä tutkimus opetti

- Turvallinen tila levätä arjesta, maksuton ruoka ja mahdollisuus saada apua ongelmiin olivat syitä tulla kohtaamispaikkaan.
- Hoito- ja viranomaispalveluiden jalkautuminen matalan kynnyksen kohtaamispaikkaan helpotti kävijöiden pääsyä palveluihin.
- Kävijät auttoivat mm. toiminnasta viestimisessä, tilojen siistinä pitämisessä ja turvallisen ilmapiirin luomisessa

Johdanto

Päihteiden käytön lisäksi huumeita aktiivisesti käyttävillä ihmisillä on usein monia vaikeuksia, joihin kanssa he tarvitsevat apua. Kristiina Laitisen ja kumppaneiden (2017) terveysneuvontapisteisiin suunnatussa kyselytutkimuksessa asiakkailla oli ongelmia muun muassa rikollisuuden, yksinäisyyden, fyysisen ja henkisen terveyden sekä riittävän toimeentulon kanssa. Monet kyselyyn vastanneista olivat usean erilaisen palvelun piirissä, mutta olivat kokeneet myös poiskäännytystä palveluista.

Poiskäännyttämisellä tarkoitetaan palvelutilanteita, joissa henkilö on jäänyt vaille hakemaansa apua (kts. Hänninen ym. 2007) esimerkiksi lakisääteisiä etuuksia, asuntoa tai terveydenhuollon palveluita koskevista asioista (Virokannas 2017). Määttä (2012) nimittää poiskäännyttäviksi kynnyksiksi syitä, joiden vuoksi avuntarpeisiin ei vastata. Näitä kynnyksiä voivat olla esimerkiksi häpeän tunne, avunhakemisen monimutkaisuus, avunsaannin kriteerit, vuorovaikutus palvelutilanteissa, erilaiset organisaatioiden viralliset ja epäviralliset säännöt sekä avunsaantijärjestelmän pirstaleisuus (Leemann & Hämäläinen 2015; Määttä 2012; Ranta 2019).

Poiskäännyttävien kynnyksien madaltamiseksi ja huumeita aktiivisesti käyttävien ihmisten avuntarpeiden täyttämiseksi on kehitetty ”matalan kynnyksen palveluita” (Leemann & Hämäläinen 2015). Kansainvälisesti huumeiden käyttäjille suunnattujen palveluiden kontekstissa matalan kynnyksen on määritelty tarkoittavan toimintaa, jossa huumeiden käyttäjät ovat avainkohderyhmä, jossa ei ole päihteettömyyden vaatimusta ja jossa muita palvelun saamisen kynnyksiä pyritään madaltamaan niin paljon kuin mahdollista (Mofizul Islam ym. 2013). Keinoja kynnyksen madaltamiseksi ovat maksuttomuus, palvelu ilman ajanvarausta, selkeästi rajattua ongelmaa tai vaatimuksia elämäntavan muutoksista sekä anonyymisyys (Juhila 2018). Suomalaisessa hoitojärjestelmäretoriikassa käsitettä käytetään kansainvälistä merkitystä laueammin (Törmä 2009a), jolloin osaksi matalan kynnyksen palveluita sisältyy haittoja vähentävän opioidikorvaushoidon, terveysneuvontapisteiden ja käyttöhuoneiden lisäksi usein ilman päihteettömyysvaatimuksia toimivia päiväkeskuksia, yökahviloita ja ensisuoja. Matalan kynnyksen palveluiden tarjoaminen liittyy perusoikeuksiin, koska pelkkä muodollinen saatavuus ei riitä, vaan palveluiden pitää olla saatavilla ja saavutettavissa (Leemann & Hämäläinen 2015). Myös matalan kynnyksen toiminnoissa voi olla kynnyksiä, eivätkä ne automaattisesti tavoita kaikista huono-osaisimpia huumeita käyttäviä ihmisiä (Törmä 2009a).

Koska matalan kynnyksen palveluiden asiakkaiden avuntarpeet liittyvät usein palvelun ulkopuolisiin viranomais- ja hoitotahoihin, paikkojen työntekijät toteuttavat usein ”palveluohjausta”. Kirsi Juhila (2006) määrittelee palveluohjauksen huolenpitoon pohjautuvaksi sosiaalityön muodoksi, jossa selvitetään ja etsitään ratkaisuja asiakkaan usein monimutkaiseen elämäntilanteeseen huomioimalla se kokonaisuudessaan. Palveluohjaus ei kuitenkaan rajoitu vain sosiaalityöhön eikä kaiken kattavaa määritelmää palveluohjauksen piiriin kuuluvista asioista ole. Yksinkertaistettuna siinä kuitenkin jokin

taho selvittää henkilön palveluntarpeiden kokonaisuutta ja auttaa löytämään palvelujärjestelmästä tarpeita vastaavat palvelut (esim. Hänninen, 2007). Sauli Suomisen (2010) haastattelemat palveluohjauksessa olleet tai sitä tehneet henkilöt nostavat luottamuksen ja ”hyvän kohtaamisen” palveluohjauksen keskiöön.

Hyvässä (viitatussa tutkimuksessa sosiaalityön) kohtaamisessa tärkeää ovat läsnäolo, välittäminen, keskinäinen luottamus, empatia ja myötätunto (Hänninen & Poikela 2016). Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistujat nostavat itsekin toiminnan hyvinvointia edistäviksi tekijöiksi asioita, joiden voidaan katsoa olevan yhteydessä hyvään kohtamiseen, kuten yhdenvertaisuuden, muiden seurassa olon, kuulluksi tulemisen, tarpeellisuuden ja turvallisuuden tunteen sekä mahdollisuudet vaikuttaa itseä koskeviin asioihin (Valkonen 2018). Huumeita käyttäville suunnattujen matalan kynnyksen palveluiden asiakkaiden toimijuus määrittyy asiakkaiden ja työntekijöiden yksittäisissä kohtaamisissa, joille paikka, yhteiskunta, palvelujärjestelmä sekä asiakkaan ja työntekijän henkilökohtaiset suhteet luovat reunaehdot (Ranta 2020b). Onkin tärkeää tarkastella millaisia nämä reunaehdot ovat.

Toimijaverkkoteoria (Latour 2005) tarjoaa teoreettismetodologisen viitekehyksen tarkastella matalan kynnyksen palveluja. Latour kutsuu lähestymistapaansa ”yhteyksien sosiologiaksi” (engl. sociology of associations), jossa tarkastelun kohteena ovat erilaisten toimijoiden väliset yhteydet ja kuinka ne muodostavat ei-hierarkisen verkoston. Toimijaverkkoteoriassa toimija määritellään löyhästi. Toimijan ei tarvitse olla ihminen eikä sen tarvitse tietoisesti ja tarkoituksella muokata asioiden tilaa. Toimijat eivät ole koskaan itsenäisiä, vaan ne kietoutuvat erilaisten yhteyksien kautta toisiinsa. Tällainen tietoteoreettinen kehys tarjoaa keinon tarkastella erilaisten toimijoiden – ihmisten, eläinten, fyysisten esineiden ja ajattelutapojen – keskinäisiä yhteyksiä ja luoda kuvaa niiden muodostamasta kokonaisuudesta.

Huumeita aktiivisesti käyttävien ihmisten on todettu olevan heikoimmassa asemassa oleva ryhmä jopa suhteessa leipäjonojen asiakkaisiin (Laitinen ym. 2017). Matalan kynnyksen palveluilla onkin nähty suuri merkitys heidän tarpeisiinsa vastaamisessa. Matalan kynnyksen palvelujen toimintalogiikan ymmärtäminen on keskeistä toiminnan kehittämisessä ja uusien paikkojen avaamisessa. Tarkastelemme artikkelissa pienoisetnografian keinoin pääkaupunkiseudulla sijaitsevaa päihdeitä käyttäville suunnattua kohtaamispaikkaa toimijaverkkoteoreettisen analyysin kautta. Etnografista tutkimusta matalan kynnyksen päihdepalveluiden kontekstissa on tehty Suomessa asiakastapaamisista (Ranta 2019; Ranta ym. 2017) terveysneuvonnasta (Perälä 2012), korvaushoidosta (Weckroth, 2006) ja kotiin vietävistä palveluista (Ranta & Juhila 2019). Lisäksi Törmä (2009a) on tutkinut erilaisia matalan kynnyksen päihdepalveluita haastatteluihin painottuvan aineiston avulla. Tämä tutkimus poikkeaa aiemmista siinä, että se kohdistuu matalan kynnyksen kohtaamispaikan toiminnan kokonaisuuteen. Lisäksi toimijaverkkoteoreettinen analyysi tarkastelee erityisesti toimijoiden välisiä yhteyksiä kohtaamispaikassa. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää ja kuvata, millaisista toimijoista ja niiden välisistä suhteista kohtaamispaikka muodostui.

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Aineisto ja sen kerääminen

Etnografiaan voidaan viitata tutkimusprosessia määrittävänä tutkimusotteena, johon liittyy kenttätyötä ja jonka aineisto on usein moninaista (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014). Tutkimuksen menetelmää voi luonnehtia pienoisetnografiaksi sen suhteellisen lyhyen aineistonkeruun vuoksi. Juha Suoranta (2000) luonnehtii 2000-luvun vaihteen Jyväskylän yliopiston kasvatusetnografista tutkimusperinnettä metodiltaan ”pionoisetnografiseksi”, koska se perustuu pitkän havainnoinnin sijaan intensiivisiin lyhyempiin jaksoihin, joita täydennetään haastatteluilla (Laine 1997). Pionoisetnografinen pari kuukautta kestävä havainnointi jää väistämättä pintapuolisemmaksi ja suurpiirteisemmäksi verrattuna vuosia kestäviin etnografisiin tutkimuksiin (esim. Hughes ym. 1995). Havainnointiprosessin alkua saattoi nopeuttaa se, että tutkija tunsikin osan tilassa toimineista henkilöistä etukäteen ja pyrki tutustumaan henkilöihin aktiivisesti hiljaisen tarkkailijan roolin omaksumisen sijaan.

Aineisto perustuu tammi-maaliskuussa 2020 toteutettuun Tukikohta ry:n Avoimet ovet -nimisen päihteitä aktiivisesti käyttäville ihmisille suunnatun kohtaamispaikkatoiminnan havainnointiin. Tutkimus on osa Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelmaa (MIPA 2.0). Tutkimusasetelma, havainnointi- ja haastattelurungot suunniteltiin yhdessä kaikkien kirjoittajien kesken. Havainnoinnit, haastattelut ja koodauksen toteutti ensimmäinen kirjoittaja (TK), mutta muut kirjoittajat kommentoivat havainnoinnin aikana tehtyjä kenttämuistiinpanoja ja havaintoja. Havainnointikertoja kertyi yhteensä 16, joista yksi kohdistui kohtaamispaikan järjestämään retkeen. Tutkija ei ollut vain passiivisen havainnoitsijan roolissa, vaan hän myös keskusteli aktiivisesti työntekijöiden, osallistujien, vapaaehtoisten ja muiden henkilöiden kanssa ja osallistui esimerkiksi ruoan jakamiseen ja biljardin pelaamiseen. Tutkija kirjoitti ylös havainnoinnin aikana korkeintaan lyhyitä muistia helpottavia avainsanoja. Jokaisen havainnointikerran jälkeen tutkija kirjoitti kenttämuistiinpanoihinsa havaintonsa ja niitä koskevat ajatuksensa (yhteensä 22661 sanaa). Kävijätilastoinnin perusteella paikalla kävi keskimäärin 22 kävijää per havainnointikerta. Hieman alle kolmannes kävijöistä oli naisia. Useimmilla havainnointikerroilla kohtaamispaikkaan tuli kävijöitä, jotka eivät olleet koskaan aiemmin käyneet kyseisessä kohtaamispaikassa. Epämuodollisempien keskusteluiden lisäksi haastateltiin neljää kohtaamispaikan kävijää. Yksi haastatteluista toteutettiin parihaastatteluna.

Kävijähaastattelujen tekeminen loppui yllättäen koronan aiheuttaman poikkeustilan sulkiessa kohtaamispaikan. Maaliskuun jälkeen aineistoa täydennettiin koronaan liittyvällä nauhoitetulla työntekijähaastattelulla. Lisäksi alustavan analyysin jälkeen tuloksista keskusteltiin kahdeksan työntekijän kanssa. Tämä noin 1,5 tunnin keskustelu tallennettiin ja havaintoja täydennettiin käydyn keskustelun pohjalta. Tausta-aineistona käytettiin järjestön vuosikirjoja, www-sivua sekä toiminnan kävijätilastointia.

Aineiston analyysi

Aineiston analyysi toteutettiin tietokoneavusteisesti NVivo 12 -ohjelmistolla (QSR International Pty Ltd., 2020). Kenttämuistiinpanot ja haastattelujen litteroinnit, lukuun ottamatta myöhemmin tehtyä työntekijöiden haastattelua, syötettiin ohjelmaan. Litterointien puhetapaa on muutettu raportoinnin lainauksissa yleiskielisiksi, jotta ketään yksittäistä henkilöä ei tunnistettaisi. Tekstien pohjalta muodostettiin ensin kokonaiskuva aineistosta lukemalla se kahteen kertaan läpi ja kolmannella lukukerralla tekstiä alettiin toimijaverkkoteoreettisen lähestymistavan (ks. Latour, 2005) mukaisesti ryhmitellä koodaamalla sitä erilaisiin toimijoihin, kuten ”biljardipöytä”, ”järjestyksenvalvoja”, ”asumispalvelut” ja ”tilan säännöt”. Koodauksen jälkeen koodattuja aineisto-otteita luettiin yksitellen läpi ja niistä kirjoitettiin tekstimuotoinen kuvaus (6197 sanaa), joka muodostaa pohjan tämän artikkelin tulososiolle, jossa erilaisia toimijoita on ryhmitelty aineistolähtöisesti sen mukaan minkä kaltaisia toimijoita ne olivat.

Analyysin toteutti TK, muut kirjoittajat osallistuivat kommentoimalla alustavia analyysikoodauksia ja myöhemmin artikkeliluonnosta. Latour (2005) kutsuu toimijaverkkoteoriaa ”yhteyksien sosiologiaksi” ja tämän tarkastelukulman mukaisesti analyysin keskeinen tavoite oli tarkastella kuinka eri toimijat – asiat, esineet ja ihmiset – ovat yhdistyneet toisiinsa muodostaen kohtaamispaikan toiminnan.

Analyysi on esitelty artikkelissa siten, että Aineisto ja menetelmät -osion lopussa on kuvattu toimijoita eli tilassa olevia henkilöitä ja kohtaamispaikan fyysistä ympäristöä. Tulos-osiossa tarkastelemme näiden toimijoiden välisiä yhteyksiä eli sitä kuinka fyysinen ympäristö luo edellytykset toiminnalle, tilan henkilöiden omaksumien käyttäytymismallien yhteyttä toimintaan ja lopuksi tilan toiminnan ja kävijöiden arjen välisiä yhteyksiä. Tulosision lopussa olevassa Yhteenveto-luvussa kuvataan tulosten muodostamaan kokonaisuutta kirjallisesti ja graafisesti (Kuvio 1). Yhteyksien kokonaisuutta on kuvattu Tulokset-osion lopussa (Kuvio 1). Kuviossa on esitetty nuolilla erilaisten toimijoiden välisiä yhteyksiä, korostaen erityisesti toimijoiden yhteyksiä tärkeimpiin syihin käydä kohtaamispaikassa.

Eettiset kysymykset

MIPA 2.0 -tutkimusohjelman ohjausryhmä (26.11.2019) ja A-klinikkasäätiön päihdetyön eettinen toimikunta (9.12.2019) ovat käsitelleet ja hyväksyneet tutkimussuunnitelman. A-klinikkasäätiön tutkimuslupa on myönnetty 23.1.2020. Ennen havainnoinnin aloittamista tutkimusta esiteltiin kohtaamispaikan työntekijöille ja käytännön järjestelyitä käytiin läpi kahdessa erillisessä kokouksessa työntekijöiden kanssa. Tutkimuksesta ja tutkijan läsnäolosta informoitiin tilassa pöydillä ja seinillä olleilla helppolukuisia tutkimustiedotteilla ja kävijät kertoivat usein keskusteluissa jo lukeneensa tutkijan läsnäolosta ja tutkimuksesta. Muutaman kerran tutkijan läsnäolo kohtaamispaikassa yllätti kävijän, mutta tietoon ei tullut, että tämä olisi koettu negatiivisesti tai siitä olisi aiheutunut ongelmia toiminnalle.

Se, että tutkija tunsi tai tiesi jotkut työntekijät ja kävijät aiempien tutkimushankkeiden kautta helpotti jalkautumista. Luottamus saavutettiin nopeammin, kun tutkija ei ollut täysin vieras kaikille. Toisaalta sekä kontaktit että matalan kynnyksen kohtaamispaikkatoiminnan aiempi tuntemus asettivat haasteita erityisesti antropologisessa etnografiassa asetetulle vaatimukselle kohteen ”vieraudesta” tutkimuksen alkuasettelmana (Knoblauch, 2005). Täysin vieraan ilmiön havainnoimisen sijaan tässä tutkimuksessa tutkija on pyrkinyt – väistämättä epätäydellisesti - sosiologisen etnografian keinoin ajatuksellisesti ”vieraannuttamaan” itsensä ennakkotietämyksestä ja katsomaan ennalta tuttua ilmiötä uusin silmin (emt.).

Haastatteluun osallistuneilta ei pyydetty kirjallista suostumusta havainnoidun toiminnan anonyymin luonteen vuoksi. Heille kerrottiin keskeisimmät asiat tutkimuksesta, haastattelun käyttötarkoituksesta, säilytyksestä ja käsittelystä, sekä haastatellun oikeuksista, jonka jälkeen nauhalle pyydettiin nimetön suostumus osallistumisesta. Kaikki tutkijat ovat sitoutuneet työ sopimuksissa kirjallisesti noudattamaan vaitiolovelvollisuutta ja toimimaan luottamuksellisesti.

Kohtaamispaikka ja sen ihmiset

Havainnoinnin kohteena ollut tila oli matalan kynnyksen palveluita ja tukitoimintaa päihteitä käyttäville ihmisille tarjoava kohtaamispaikka, jossa ei ollut päihteettömyyden vaatimuksia. Tila tarjosi verkkosivujen mukaan mahdollisuuden ”pysähtyä, tulla kuulluksi, kysyä neuvoa ja saada ammatillista apua sekä vertaistukea”. Tilassa sai asioida anonyymisti ilman ajanvarausta tai maksusitoumusta. Yhdistyksen vuosikirjan (Tukikohta ry. 2020) mukaan vuonna 2019 kohtaamispaikkatoimintaa oli järjestetty 76 päivänä, käyntejä oli ollut 2168 ja toimintaan oli osallistunut 299 kävijää, joista 159 oli uusia kävijöitä.

Tila sijaitsi kulkuyhteyksiltään hyvällä paikalla ja oli avoinna kaksi kertaa viikossa. Kohtaamispaikka oli muuttanut vasta puoli vuotta aiemmin nykyisiin tiloihin, jotka sijaitsivat usean kilometrin päässä vanhoista tiloista. Moni kävijöistä oli alkanut käydä kohtaamispaikassa jo aiemmissa tiloissa ja koki nykyisen sijainnin syrjäiseksi. Toisaalta tiloja pidettiin aiempia tilavampina ja hienompina.

Sisään tultiin ovesta, jonka luona päivysti järjestyksenvalvoja. Kävijöitä pyydettiin laittamaan laukut ja muut isommat tavarat oven vieressä sijaitseviin lokeroihin. Ovesta ensimmäisenä näkyi tiuhaan käytössä oleva biljardipöytä, jonka ympärillä oli itsepalvelukirppiksenä toimivia hyllyjä ja naulakoita. Ovesta vasemmalle avautui suurempi avoin tila, jossa suurin osa toiminnasta tapahtui. Tilassa oli erilaisia pöytäryhmiä, sohvia ja nojatuoleja. Takaosassa oli puoliksi suljetussa tilassa suuri pöytä ja sen takana kolme pöytä tietokonetta. Tässä tilassa järjestettiin myös kädentaitoihin liittyvää työpajatoimintaa. Lisäksi tilan perällä oli keittiö, jonka erotti muusta tilasta leveä, pöytälevyllä varustettu kahvi- ja ruokapisteenä toimiva tarjoiluluukku. Keittiössä valmistettiin toisena aukiolopäivänä tarjottava lämmin ruoka ja molempina päivinä tarjolla olleet kahvit ja leivät. Tilan molemmissa päissä oli käytävät, joiden

varrella oli muiden toimintojen ja henkilökunnan tiloja. Kävijöiden ja henkilökunnan yhteiskäytössä olevat siistit vessat sijaitsivat toisella käytävistä. Kävijät ja työntekijät tupakoivat tilan ulkopuolella.

Suurin osa kävijöistä viipyi kohtaamispaikassa alle tunnin käydessään syömässä, kahvilla, vaihtamassa muutaman sanan tai hoitamassa jonkin asian. Jotkut viipyivät useita tunteja. Karkeasti kävijät voi jakaa vakiokävijöihin, satunnaisten epäsäännöllisesti käyviin ja ensikertalaisiin. Moni vakiokävijä kertoi käyvänsä kohtaamispaikassa kausittaisesti - välillä useammin, välillä harvemmin. Lähes jokaisella havainnointikerralla paikalle tuli myös joku ensimmäistä kertaa esimerkiksi toisen kävijän seurassa tai työntekijän kutsumana. Myös yhteistyökumppanit toivat henkilöitä tutustumaan toimintaan. Useat kävijät tunsivat toisensa aiemmista yhteyksistä. Osa kävijöistä oli enemmän tai vähemmän päihtyneitä. Eräs haastateltava kuvasi kuitenkin, etteivät kävijät olleet ”niin huonokuntoisia kuin muualla”, kuten esimerkiksi terveysneuvontapisteissä. Päihtymys näkyi joskus nuokkumisena pöydissä, mutta varsinaista häiriökäyttäytymistä ilmeni vähän.

Tilassa oli aina paikalla kolme tai neljä työntekijää. Työntekijöiden työhistoriat vaihtelivat ja heillä oli erityisosaamista muun muassa tartuntataudeista, opioidiriippuvuuden korvaushoidosta, asunnottomuudesta ja sairaalaympäristöstä. Henkilökunnan työtä koordinoi järjestön pitkäaikainen työntekijä, jolla oli tärkeä rooli ristiriitatilanteissa ja jolle kävijät usein ensimmäisinä kertoivat avuntarpeistaan. Yleensä paikalla oli puolipäiväisesti kuntouttavassa työtoiminnassa oleva henkilö, jonka rooliin kuului suhteellisen vastuullisia työtehtäviä, mutta joka ei tehnyt palveluohjausta tai muuta kohtaavaa asiakastyötä. Lisäksi havainnoinnin alussa yksi henkilö suoritti yhdyskuntapalvelua tehden vastuultaan pienempiä työtehtäviä. Järjestyksenvalvojan palvelut hankittiin ulkopuoliselta yritykseltä. Tehtävään oli valittu työntekijöitä, jotka osasivat toiminnallaan osoittaa kävijöille, etteivät olleet uhkia, vaan paikalla heitä varten.

Yhdistyksen muut työntekijät kävivät kohtaamispaikassa vaihtamassa kuulumisia, pitämässä taukoa tai hoitamassa työtehtäviään (esimerkiksi työsuhde- tai viestintäasiat tai tapaaminen kävijän kanssa). Välillä he tuurasivat vakinaista henkilökuntaa. Tilaan kävi myös tutustumassa yhteistyötahojen työntekijöitä ja jotkut ulkopuoliset toiminnot jalkautuivat tilaan.

Tulokset

Fyysisen tilan yhteys toimintaan

Kohtaamispaikan fyysinen tila vaikutti siihen, miksi kävijät tulivat kohtaamispaikkaan ja kuinka heidän tarpeisiinsa pystyttiin vastaamaan. Huoneet ja istuinryhmien sijoittelu mahdollistivat erilaisia paikkoja, joissa sai olla sosiaalinen, keskustella yksityisesti tai vetäytyä omaan rauhaan. Tarjottava ruoka, tietokoneet, biljardipöytä ja maalaustarvikkeet olivat syitä saapua paikalle.

Esineet ja asiat tilassa

Tietyt pöytäryhmät vaikuttivat olevan sosiaalisempia paikkoja kuin toiset. Erityisesti keittiöpöytä vaikutti olevan paikka kävijöille, jotka kaipasivat sosiaalisuutta. Sen ääressä keskusteltiin esimerkiksi päivän lehdistä luetuista ajankohtaisista uutisista. Keittiönpyöydän ympärille asettui usein vakinaisia kävijöitä ja sinne ohjattiin myös henkilöitä, jotka tulivat tutustumaan toimintaan. Toisaalta tilasta löytyi istumapaikkoja, joissa oli mahdollista olla rauhassa tai pystyttiin käsittelemään asioita yksityisemmin. Usein työntekijät olivat sijoittuneet eri puolille tilaa ja lisäksi tilaan jäi paikkoja, joissa ei ollut työntekijöitä. Tämä mahdollisti jutustelun erilaisissa ympäristöissä yksityisesti työntekijän kanssa tai suuremmassa porukassa, mutta myös yksinolon.

Henkilökunnan huoneisiin mentiin lähtökohtaisesti henkilökunnan luvalla ja kävijät saattoivat hoitaa niissä tukiasioitaan henkilökunnan kanssa tai soittaa viranomais- tai hoitoasioihin liittyviä puheluita. Lisäksi sosiaalityöntekijät ja muut kohtaamispaikkaan jalkautuvat työntekijät hoitivat asioita niissä. Moni työntekijä ja lähes kaikki kävijät tupakoivat. Useasti kävijä pyysi työntekijää tai muita kävijöitä tupakkaseuraksi.

Monella kävijällä ei ollut pääsyä internetiin, koska heillä ei ollut älypuhelinia, tietokonetta tai mobiilidataa prepaid-liittymässään. Tilasta löytyviä tietokoneita käytettiin erittäin paljon. Osa kertoi käyttävänsä tietokoneita myös muissa päiväkeskuksissa tai julkisissa tiloissa. Koneita käytettiin tulostamiseen, virallisten asioiden hoitamiseen ja viihteellisempään surffaamiseen. Tilassa ladattiin myös puhelimia ja henkilökunta lainasi asiakaspuhelinia viranomais- ja muiden tärkeiden puheluiden soittamiseen.

Biljardin pelaaminen tuntui toimivan tapana avata keskustelua kävijöiden kanssa ilman valtasuhteita ja pöytä olikin ahkerassa käytössä. Pelin kommentointi synnytti keskusteluyhteyden ilman, että tarvitsi varsinaisesti olla mitään tärkeää asiaa. Muutamalle vakitukselle kävijälle biljardipöytä oli jopa ensisijainen syy tulla kohtaamispaikkaan. Yleensä voittaja jäi pelaamaan, mutta työntekijät jättäytyivät pelistä, jos pelaajia oli enemmän. Välillä joku halusi pelata tietyn työntekijän kanssa, millä tuntui olevan joko keskinäistä suhdetta vahvistava tarkoitus tai pelin lomassa käsiteltiin erilaisia asioita. Kulmahuoneen kädentaitopajoilla oli samankaltainen funktio: kävijät ja työntekijät tekivät jotain mielekästä yhdessä ja tekemisen yhteydessä oli helpompi puhua asioista. Kädentaitopajoja toteutettiin kävijöiden ehdoilla ja suunniteltu ohjelma saattoi muuttua toiseksi kävijän toiveesta. Lähes jokaisella havainnointikerralla joku kävijöistä kävi etsimässä itsepalvelukirppikseltä vaatteita ja löydöistä keskusteltiin usein henkilökunnan tai muiden kävijöiden kanssa.

Ruoka

”Jos on nälkä, niin sitten jos siellä on ruokaa, niin sitten se on oikeastaan, niin pelastusta tällaiset paikat.”

Vaikka toiminta oli suunnattu päihteitä aktiivisesti käyttäville henkilöille, ei tilassa näkynyt huumeiden käyttöä tai avointa kauppaa. Kävijät kuvasivatkin kohtaamispaikkaa tilana, jossa voi hengähtää ”kadun meiningiltä” ja tämän tavoitteen eteen kävijät myös tekivät töitä. Epäkohteliasta käytöstä toisia kävijöitä kohtaan ei juuri näkynyt. Tilassa oli joitain selkeitä oikeuksia ja velvollisuuksia. Kenenkään ei tarvinnut lähteä pois päihtymyksensä vuoksi, mutta kauppaa ei saanut käydä eikä aineita käyttää tilassa. Jotkut vaikuttivat jättävän kunnioituksesta tulematta ollessaan ”hunningolla” tai ”nelivedolla”. Välillä joidenkin kävijöiden välitön päihtymystila aiheutti henkilökunnassa huolta. Huonossa kunnossa olevan henkilön poistuessa työntekijät välillä ehdottivat hänelle lepäämään jäämistä, mutta kävijän annettiin päättää itse jäämisestä.

Sääntöjä liittyi myös aukioloaikoihin ja muihin aikatauluihin. Poikkeuksia näihin sääntöihin ei juuri tehty: työntekijöiden mukaan poikkeuksien tekeminen johti nopeasti uusiin pyyntöihin tehdä poikkeuksia. Työntekijöiden toimintaa määrittä erityisesti sääntö, että he pitivät lupauksensa. Astioiden palautus tiskikoneeseen oli sääntö, mutta siitä ei juuri tarvinnut muistuttaa, vaan kävijät palauttivat astiat joko säännöstä tietoisena tai muiden esimerkkiä seuraten.

Vapaaehtoistoiminta

”Minulla on aina rahat loppu ja kaikkea muuta. Voisiko tuolta saada edes vähän ruokaa ja kahvit ja kaikkea ja hyvää kohtelua. On biljardipöydät ja kaikki. Ne on kaikki meidän vuoksi hommattu.”

Sen lisäksi, että kirjoitettuja ja kirjoittamattomia sääntöjä noudatettiin, kävijät tekivät erilaisia pieniä hyviä asioita. He kertoivat syyksi toiminnalleen, että haluavat antaa jotain takaisin kohtaamispaikalle ja sen työntekijöille, joita he arvostivat ja kunnioittivat. Nämä pienet asiat voidaan nähdä erittäin matalan kynnyksen vapaaehtoistoimintana. Kävijät esimerkiksi siivosivat omat sotkunsu ja palauttivat astiat tiskikoneeseen.

Sen lisäksi kävijät saattoivat tuoda vaatteita kirppisnaulakoihin, tarjosivat omia karkkejaan työntekijöille tai toivat leivonnaisia yleiseen jakoon. Varsinaista järjestettyä vertaistukea ei toiminnassa ollut, mutta kävijät vertailivat kokemuksiaan ja neuvoivat muita omien kokemustensa pohjalta. Eräs pariskunta piti taidepajaa kävijöille, yksi maalasi taulun tulevaan näyttelyyn ja eräs yritti järjestää muille kävijöille ilmaislippuja urheilutapahtumiin. Tällainen matalan kynnyksen vapaaehtoistoiminta oli mahdollista riippumatta henkilön toimintakyvystä, joka monella kävijällä oli rajallinen esimerkiksi akuutin päihtymyksen tai psyykkisen oirehinnan vuoksi.

Viestintä

Kävijöillä oli suuri rooli kohtaamispaikan toiminnasta viestimisessä ja uusien kävijöiden saamisessa mukaan. Kävijät olivat usein tulleet kohtaamispaikkaan ensimmäistä kertaa joko jonkun kaverinsa mukana tai kuullessa paikasta kaveriltaan. Moni kävijä kertoi viestivänsä aktiivisesti paikasta ja usein työntekijät kehottivat kävijöitä tuomaan ”seuraavalla kerralla kaverinsakin”. Monesti kävijöiden kautta tuli myös viestiä, jos ”kadulla” oli tapahtunut jotain erityistä.

Kohtaamispaikan viestintä toimi tehokkaimmin jakamalla tietoa suusta suuhun, mutta tietoa oli saatavilla myös kirjallisessa muodossa pöydiltä löytyvistä esitteistä ja ilmoitustaululta. Tietoa jaettiin esimerkiksi yhteistyökumppaneista, tulevasta toiminnasta ja terveysneuvonnasta. Facebook-sivulle päivitettiin tietoa retkistä, ruoasta ja toiminnasta, painottaen kuvallista viestintää. Työntekijöillä oli myös työprofiilit facebookissa, jossa kävijät saivat pyytää heitä kavereiksi. Myös retkistä muistuteltiin tekstiviesteillä niistä kiinnostuneille kävijöille.

Toiminnasta tiedotettiin myös yhteistyöverkoston kautta. Henkilökunta oli aktiivisesti yhteydessä pääkaupunkiseudun muiden toimijoiden henkilökuntaan ja mahdollisiin kävijöihin. Lisäksi lähes viikoittain joku yhteistyötaho tai opiskelija kävi tutustumassa kohtaamispaikkaan.

Kohtaaminen

Kohtaamispaikassa tehtävän työn ytimessä oli kävijöiden kohtaaminen. Pyrkimyksenä oli ennen kaikkea saada kävijä tuntemaan itsensä tervetulleeksi ja tasavertaiseksi ihmiseksi, jota ei tuomittu taustansa vuoksi. Ystävällisen ilmapiirin, yhteisen tekemisen, kuulumisten vaihtamisen ja henkilökohtaisen suhteen luomisen kautta pyrittiin mahdollistamaan puhuminen vaikeistakin asioista. Kenenkään ei tarvinnut puhua mistään, mutta tila ja työntekijät muodostivat henkisen tilan, jossa puhuminen oli helppoa. Tavoitteena oli luottamuksellinen suhde, jossa kävijät kertoivat rehellisesti asioistaan, jolloin niitä voitiin lähteä selvittämään myös palveluohjauksen keinoin.

Kohtaamisen kannalta oli tärkeä tuntea kävijät henkilökohtaisesti ja lisäksi huomioida aktiivisen päihteidenkäytön haitat toimintakyvylle. Lisäksi moni oli kohdannut elämässään traumaattisia tapahtumia ja heillä saattoi olla mielenterveyteen liittyviä vaikeuksia. Kohtaamisissa pyrittiin huomioimaan kävijöiden yksilölliset tarpeet ja vaikeudet: huono itsetunto, epäluottamus, huumorintaju, äkäisyys nälkäisenä, huono keskittymiskyky tai sitoutuminen tulevaisuuteen, ketä piti muistuttaa ja kenelle muistuttaminen aiheutti liiallisia paineita. Tätä helpotti se, että työntekijät tunsivat usein kävijät jo vuosien takaa.

”Työntekijä X sanoi, että hänen pitää puhua naisen kanssa ja pitää tehdä selväksi, että hänen ei tarvitse pahoitella tai häpeillä. Työntekijä Y oli myös painottanut jollekin toiselle, ettei tarvitse valehdella tai häpeillä käyttöö.” (Havaintomuistiinpanomerkintä)

Jokaisen aukiolokerran jälkeen työntekijät käsittelivät keskinäisissä purkukeskusteluissaan päivän kulun, mahdolliset häiriötilanteet ja mieltä askarruttavat asiat. Samalla käytiin läpi kävijöiden elämäntilanteita ja avuntarpeita, sekä mietittiin, kenen työntekijöistä olisi tarkoituksenmukaisinta kohdata kukin kävijä. Purkuihin osallistui palkattu henkilökunta ja vaihtelevasti myös järjestyksenvalvoja ja kuntouttavassa työtoiminnassa oleva.

Palveluohjaus

Luottamuksen rakentamiseen pohjautuvalla kohtaamisella ja sitä tukevalla fyysisellä tilalla luotiin edellytykset auttaa kävijöitä heidän tarvitsemisensa toimeentuloon, rikollisuuteen, päihteisiin tai somaattiseen terveyteen liittyvissä asioissa. Työntekijät pyrkivät tukemaan kävijöitä monin tavoin suhteessa viranomais- ja hoitotahoihin sekä ohjaamaan heitä ilmaiseen tai halpaan harraste- ja vapaa-ajan toimintaan. Tätä toimintaa kutsuttiin palveluohjaukseksi. Moni kävijä hoiti asioitaan työntekijöiden tarjoaman palveluohjauksen kautta. Kävijät myös kertoivat muille, että paikasta sai apua tuki- tai lakiasioissa. Välillä paikalle tulikin joku henkilö kysymään apua esimerkiksi tukien hakemiseen. Usein asioita ei hoidettu saman tien vaan sovittiin erillisiä aikoja palveluohjaukselle. Osa kävijöistä sai pääasiallisen tuen esimerkiksi korvaushoidon tai tuetun asumisen kautta.

Kävijöiden tarpeet ja samoin työntekijöiden tavat auttaa vaihtelivat paljon. Kävijöitä rohkaistiin hakemaan apua ja neuvottiin esimerkiksi talousasioissa, hoitoon pääsemisessä, kanteluiden tekemisessä ja ruoka-avun saamisessa. Työntekijät auttoivat heitä soittamalla tai menemällä paikan päälle hoitamaan asioita kävijän kanssa yhdessä. Työntekijä saattoi myös hoitaa kävijän luvalla asioita tämän puolesta, jos esimerkiksi kävijällä ei ollut puhelinta tai sähköpostia.

Toiminnan yhteys kävijöiden arkeen

Kohtaamispaikan tarkoituksena oli tukea kävijöitä heidän arjessaan. Tämä edellytti hyviä yhteyksiä päihdehuollon, rikosseuraamusalan, sosiaalityön, asumispalveluiden, Kelan, mielenterveys- ja somaattisen terveydenhoidon palvelujärjestelmään sekä maksutonta tekemistä tai ruokaa tarjoaviin toimijoihin.

Vapaa-aika, asuminen ja toimeentulo

”Minä kuljen täällä milloin missäkin. Ei ole muutakaan tekemistä.”

Päihteet ja raha määrittivät kävijöiden vapaa-aikaa sen kautta, mihin heillä oli varaa tai mihin yleensäkin sai mennä. Esimerkiksi ulkoinen habitus tai maine rajoittivat monien kävijöiden ajankäytön paikkoja. Moni kertoi viettävänsä aikaa päiväkeskuksissa ja ilmaisessa kaupunkitilassa, esimerkiksi kävellen ympäriinsä tai jonottaen ruoka-apua. Kohtaamispaikka näyttäytyikin yhtenä monista eri matalan kynnyksen tiloista ja palveluista, joiden ympärille viikkorytmi muodostui. Paikat tarjosivat tekemistä ja sosiaalisia suhteita. Ne olivat lähde välttämättömyyksille, kuten ruoalle, internetiin pääsyyille

ja vaatteille. Eri kävijät kertoivat käyvänsä eri paikoissa. Paikkoja kuvailtiin profiililtaan erilaisiksi ja kävijät kertoivat välttelevänsä joitain paikkoja niiden sääntöjen tai kävijäkunnan vuoksi. Tiettyjä paikkoja kuvattiin levottomiksi ja turvattomiksi, koska niissä sai pelätä varkauksia tai retkahtamista. Toiset paikat olivat taas säännöiltään tai asiakaskunnaltaan päihteettömiä. Saman tyyppisiin tarpeisiin vastasivat kirjastot, joissa kävijät kertoivat käyvänsä lukemassa, lataamassa puhelimia tai käyttämässä tietokoneita. Kaupungista löytyi myös vapaasti käytettäviä grillauspaikkoja ja vesipisteitä, joista minkäänlaisia ihmisiä ei ajettu pois, mikäli he eivät käyttäytyneet erityisen huonosti.

Kävelemisen lisäksi kävijät liikkuvat julkisilla liikennevälineillä. Monelle kävijälle oli myönnetty kuukausilippu joukkoliikenteeseen, esimerkiksi korvaushoitolääkkeen hakemisen vuoksi. Jos lippua ei ollut, julkisessa liikenteessä saatettiin liikkua ”pummilla”. Usein kynnys julkisten kulkuvälineiden käyttöön oli suuri. Jos kävijällä ei ollut kuukausilippua kohtaamispaikan lippuvyöhykkeelle, he jättivät helposti tulematta, vaikka tila oli muuten helposti saavutettavissa.

Osa kävijöistä asui vuokralla, kun taas osa oli tuetun asumisen piirissä. Kävijöiden ja työntekijöiden puheissa mainittiin usein asumisyksiköt, asumiseen liittyvät ongelmat ja hätmajoituspaikat. Välillä kävijä oli joko omasta tai työntekijöiden mielestä asutettu paikkaan, joka ei vastaa hänen tarpeitaan: eräs kävijä oli kotiutettu päihdekuntoutuksesta hätmajoituspaikkaan, jossa lähes kaikki muut ovat päihtyneitä. Työntekijät myös kävivät esittelemässä toimintaansa eri asumisyksiköissä ja esimerkiksi kaupungin asumisen tuen yksikkö jalkautui kohtaamispaikkaan. Jalkautumista joustavoitettiin siten, että jos sovitulle käynnille tuleva ei saapunut, niin tilalle otettiin kävijöitä ilman etukäteisaikojia.

Monella kävijällä oli ongelmia välttämättömän ravinnon saamisessa, etenkin kuun loppupuolella. Päihteisiin, kulutusluottoihin ja kirjaston maksuihin liittyvät velat rajasivat kävijöiden taloudellisia mahdollisuuksia. Useat kävijöistä saivat toimeentuloonsa tai asumiseensa tukea ja siksi kohtaamispaikassa oltiin usein yhteyksissä Kelaan tai kaupunkien sosiaalityöntekijöihin. Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät jalkautuivat tilaan. Jalkautuminen sai kiitoksia kävijöiltä. Osa kävijöistä asui Helsingin ulkopuolella, jolloin kaupungin sosiaalityöntekijät eivät voineet hoitaa heidän asioitaan. Lisäksi tilassa kävi tutustumassa erilaisia jalkautuvaa työtä tekeviä järjestöjen tai kaupungin työntekijöitä. Tukien maksaminen määritteli kuukausiryhtiä: poikkeuksia tilan kävijämäärissä tai kävijöiden päihtymyksessä ja nälkäisyydessä selitettiin usein tukien maksamisen ajoittumisilla.

Kävijöiden sosiaaliseen piiriin kuului myös vanhempia, sisaruksia, entisiä tai nykyisiä kumppaneita ja ystäviä. Moni kertoi pitävänsä yhteyttä äitiinsä tai sisariinsa. Näitä suhteita pidettiin tärkeinä ja sukulaisilta voitiin tarvittaessa pyytää apua. Suhdetta sukulaisiin kuvailtiin tavalla, joka ei liittynyt päihteiden (ongelma)käyttöön. Sen sijaan ystävistä, kavereista tai seurustelukumppaneista puhuttaessa usein viitattiin henkilöihin, joilla myös oli ongelmia päihteidenkäytön kanssa. Useamman naisen kohdalla tuli esiin entisen poikaystävän väkivaltaisuus. Myös poliisi, oikeudenkäynnit ja vankilat olivat monelle kävijälle tuttuja.

Terveys

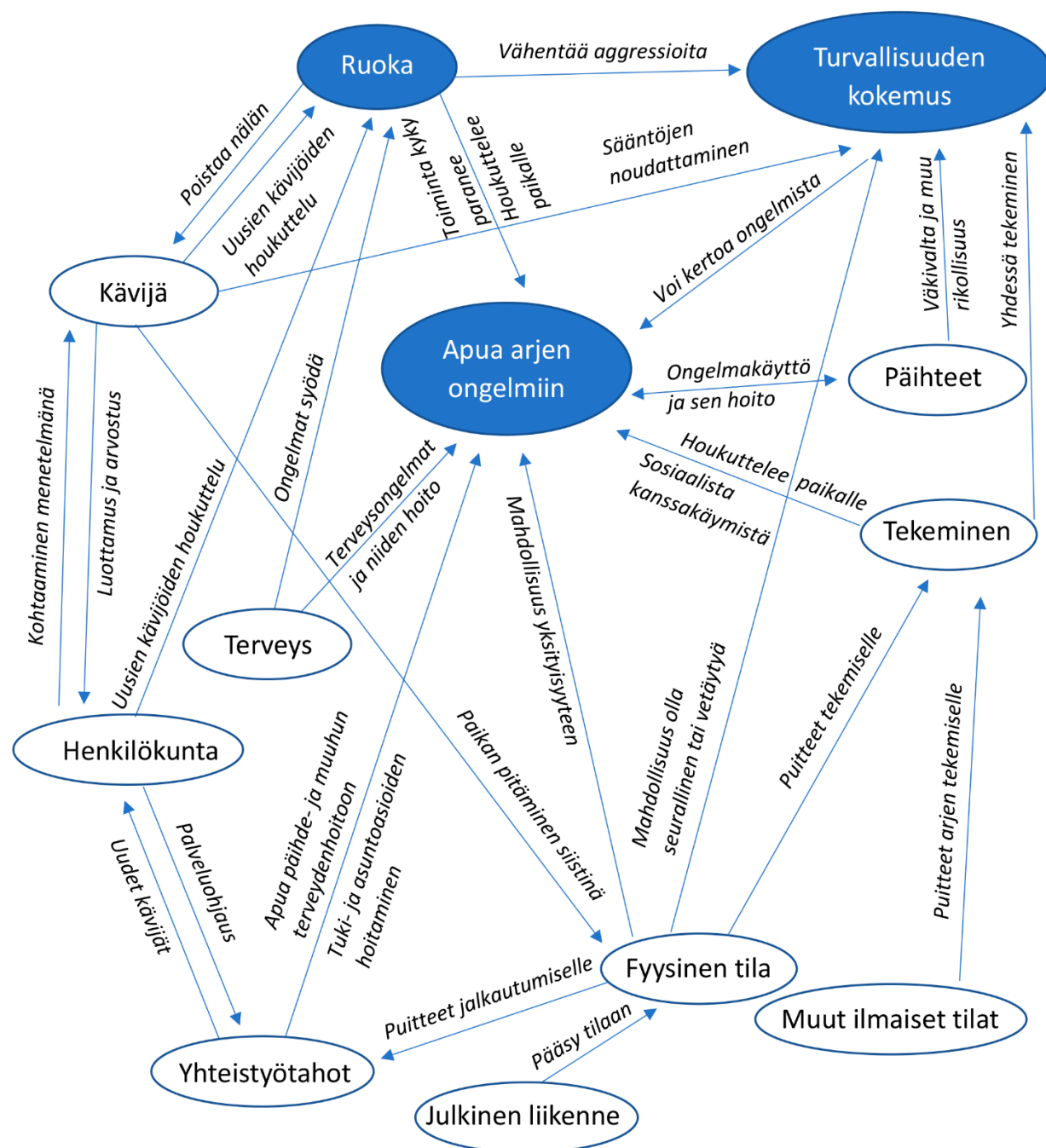
”Minä olen pelkkää yhtä vammaa. Yhdessä vaiheessa lääkärit sanoivat, että tuo on lääketieteellinen ihme.”

Useimmilla kävijöillä oli toimintakykyä haittaavia terveysongelmia, esimerkiksi ongelmia näössä, liikuntaelimissä, selässä tai aivot toiminnan häiriöitä. Näiden vaivojen hoitaminen oli usein palveluohjauksen kohteena. Lisäksi monella oli päihdehäiriöitä ja muita psykiatrisia häiriöitä. Akuuttipsykiatrian yksikön henkilökuntaa kävi tutustumassa kohtaamispaikkaan ja heidän kanssaan pyrittiin rakentamaan tiiviimpää yhteistyötä. Kävijöillä oli paljon suun terveyteen liittyviä ongelmia. Tämä ilmeni erityisesti ruokailun yhteydessä, kun moni mietti, mitä voi syödä hammasongelmien vuoksi. Jalkautuvista palveluista eniten kehuja saikin liikkuva suunhoitoyksikkö, joka oli hoitanut kävijöitä kohtaamispaikan pihassa ilman ajanvarausta.

Opioidiriippuvaisille suunnattu korvaushoito rytmitti monen kävijän elämää lähes päivittäisen lääkkeenhaun kautta. Aiemmassa sijainnissa kohtaamispaikan aukioloaikoja oli rytmitetty läheisen korvaushoitoklinikan lääkkeenjako. Monet kävijät kertoivat korvaushoitopaikan kautta hoidettavan monia muuhun terveydenhoitoon ja sosiaalitukiin liittyviä asioita. Kohtaamispaikan työntekijät auttoivat kävijöitä ratkomaan korvaushoitoon liittyviä erimielisyyksiä auttamalla esimerkiksi kanteluiden tekemisessä. Korvaushoitopaikkojen kanssa tehtiin paljon yhteistyötä jalkautumalla klinikoille ja osa kävijöistä tuli kohtaamispaikkaan klinikan vinkistä. Erään korvaushoitoklinikan työntekijät kävivät vierailulla havainnoinnin aikana, mikä herätti joissain kävijöissä ristiriitaisia tunteita, koska he eivät halunneet päihtymyksensä paljastuvan korvaushoidon työntekijöille. Työntekijät kertoivat tekevänsä työtä kävijöiden puolesta laitostuntoutuspaikkojen ja maksusitoumusten löytymiseksi.

Yhteenveto

Yhteenvedossa ja kuviossa on pyritty hahmottamaan, millaisen kokonaisuuden toimijoiden väliset yhteydet muodostivat toimijaverkkoteoreettisessa tarkastelussa. Havainnoinnin ja haastatteluiden perusteella voi nostaa esiin kolme keskeistä asiaa, joiden vuoksi kävijät tulivat kohtaamispaikkaan (Kuvio 1). Ensimmäinen syy oli fyysinen nälkä ja maksuton ruoka. Toinen syy liittyi henkilöiden välisiin suhteisiin, jotka muodostivat kohtaamispaikasta – fyysisten asioiden ja esineiden kanssa – turvallisen tilan tulla käymään. Kolmas keskeinen syy oli kohtaamispaikasta saatu apu arjen ongelmiin.

Arjen ongelmat liittyivät terveyteen, päihteiden käyttöön, tuki- ja asuntoasioiden hoitamiseen ja tekemisen puutteeseen. Kaksi muuta keskeistä syytä, ruoka ja tilan turvallisuus, loivat edellytyksiä sille, että arjen ongelmat tulivat esille ja niihin saatiin apua. Ruoka houkutteli paikalle, paransi kävijöiden toimintakykyä ja loi turvallista tilaa vähentämällä aggressioita. Kohtaamispaikka koettiin turvalliseksi, koska - arvostuksesta työntekijöitä kohtaan - kävijät noudattivat sääntöjä ja loivat itse kohtaamispaikkaan ystävällisen ja väkivallattoman ilmapiirin. Yhteinen tekeminen loi turvallisuutta ja oli ratkaisu tekemisen puutteeseen. Suuri fyysinen tila mahdollisti erilaista tekemistä, yhteistyötahojen jalkautumisen ja turvallisen ilmapiirin. Henkilökunnalla oli suuri rooli kävijöiden kohtaamisessa, palveluohjauksessa ja yhteistyöverkoston ylläpitämisessä.

Pohdinta ja johtopäätökset

Analyysimme tavoitteena oli ymmärtää ja kuvata päihteiden käyttäjille suunnatun matalan kynnyksen kohtaamispaikan toimintaa toimijoiden välisten yhteyksien näkökulmasta. Analyysimenetelmäksi valittiin toimijaverkkoteoreettisen tarkastelu, jossa kiinnostus kohdistui yhteyksiin, joilla erilaiset toimijat sovittelevat omaa toimintaansa yhteen muiden toimijoiden kanssa (Latour 2005). Valittu menetelmä, jossa aineisto ryhmiteltiin ensin eri toimijoihin ja tarkasteltiin sen jälkeen toimijoiden välisiä yhteyksiä, vaikutti mielekkäältä. Se auttoi hahmottamaan, kuinka kohtaamispaikan eri toiminnot mahdollistivat toisiaan sekä toiminnan moniulotteisen kiinnittymisen viranomais- sekä hoitotahoihin ja kävijöiden ulkopuoliseen arkeen.

Havainnoinnin kohteena ollut kohtaamispaikka toimi kävijöilleen turvallisena tilana rentoutua, sieltä sai maksutonta ruokaa ja apua arjen ongelmiin. Kohtaamispaikan ympärille muodostunut toimijoiden verkosto ja tilan työntekijät auttoivat kävijöitä tarpeen mukaan. Ennakoedellytyksenä tarpeisiin vastaamiseen olivat tarjottu ruoka sekä kävijöiden ja työntekijöiden välille muodostunut luottamuksellinen suhde, joka mahdollisti ongelmista kertomisen ja avun pyytämiseen.

Kasvokkainen kohtaaminen ja palveluohjaus olivat työntekijöiden keskeisimmät tehtävät. Vähävaraisuus, aktiivinen päihteidenkäyttö ja mielenterveyteen liittyvät haasteet yhdessä huonojen hoito- ja viranomaiskohtaamisten kanssa lisäsivät kävijöiden palveluntarvetta ja vaikeuttivat asioiden hoitamista. Kohtaamisessa oleellista oli luottamuksellisen suhteen rakentaminen (ks. myös Suominen 2010). Työntekijät kyselivät kävijöiden kuulumisia, mutta kuten Rannan (2020a) tutkimassa matalan kynnyksen toiminnassa, he eivät pyrkineet aktiivisesti tarjoamaan apua, vaan antoivat kävijöille mahdollisuuden asettaa vuorovaikutuksen kehykset. Palveluohjaus mukautui tarkoittamaan monenlaisia asioita riippuen avuntarvitsijan tarpeista ja voimavaroista.

Marit Edland-Gryt ja Astrid Helene Skatvedt (2013) ovat määrittäneet ”luottamuksen kynnyksen” ylittämisen ennakoehdoksi, jotta muita kynnyksiä avun saamisessa voidaan selvittää. Kävijöillä oli negatiivisia kokemuksia sosiaali- ja terveydenhuollosta sekä poliisista (myös Nuorvala 1999) ja poiskäännyttämisestä (myös Laitinen ym. 2017). Verrattuna viralliseen sosiaaliturva- ja

hoitojärjestelmään ulkopuolisen kansalaisjärjestön ja kävijän suhteeseen ei liittynyt samanlaista valtasuhdetta, jolloin suhde oli rennompia ja luottamuksellisempi (myös Perälä 2015). Välillä oli kuitenkin kestänyt vuosia, että henkilökunnan ja kävijän välille oli kehittynyt riittävän luottamuksellinen suhde, jotta palveluohjaus mahdollistui.

Työntekijöiden voi katsoa toimivan kävijöiden ”asianajajina” ja ”tulkkeina” vahvistaen kävijöiden toimijuutta suhteessa viranomaisiin tai hoitotahoihin (ks. myös Ranta 2019). Erityisesti kaupungin palvelut hyödynsivät tilaan liittyvää luottamusta jalkautumalla sinne, koska kävijät luottivat kohtaamispaikan työntekijöiden apuun ongelmatilanteissa. Palveluihin oli helppo tulla, koska ne olivat jo siellä missä henkilöt muutenkin oleskelivat, joskin esimerkiksi kuntarajat saattoivat aiheuttaa esteitä palveluiden saavutettavuudelle. Juhila (2018) käyttää urheiluterminä ”kotikenttäetu” verratessaan institutionaalisissa tiloissa tapahtuvaa hoito- ja viranomaistoimintaa sekä jalkautuvaa työtä. Metaforaa jatkaen havainnoimaamme matalan kynnyksen kohtaamispaikkaa voisi kutsua ”puolueettomaksi kentäksi”, jossa sekä asiakkaat että viranomais- ja hoitotasot joutuvat sopeuttamaan tapojaan tässä tutkimuksessa kuvattuun kontekstiin.

Kohtaamispaikan kautta moni kävijä sai apua, joka olisi todennäköisesti jäänyt muuten saamatta tai vaillinaiseksi. Siinä mielessä kohtaamispaikan ympärille rakentuvan kokonaisuuden voi katsoa madaltavan poiskäännyttäviä kynnyksiä (ks. myös Määttä 2012) ja vastaavan palveluista poiskäännyttämisen aiheuttamiin ongelmiin (mm. Virokannas 2017) muutenkin kuin retorisesti (vrt. Törmä 2009b).

Tilan ja toiminnan pyörittäminen kuului työntekijöille, mutta kävijöillä oli suuri rooli ilmapiirin rakentumisessa. Kävijöiden toimintakyvyn rajoitteet asettivat rajoituksia sille, mitä he tilan eteen pystyivät tekemään. Silti tätä tehtyä matalan kynnyksen vapaaehtoistoimintaa - kuten viestimistä tilan tarjoamista palveluista tai omien jälkien siivoamista – tulisi mielestämme tarkastella vapaaehtoistoiminnan näkökulmasta. Kehyksen tähän tarjoaa Rochesterin ja kumppaneiden (2010) käyttämä ”kansalaisyhteiskuntaparadigma”, jossa vapaaehtoistyö nähdään vallitsevan paradigman mukaisen vertikaalisen ylhäältä auttamisen sijaan horisontaalisena yhdessä tekemisellä.

Havainnoinnin kohteena ollut kohtaamispaikka kiinnittyi osaksi kävijöiden arkea osana erilaisten kohtaamispaikkojen, kirjastojen ja korvaushoitoa tarjoavien klinikoiden verkostoa. Yllättävää oli, että kävijöiden muu arki ei koostunut samoista paikoista, vaan eri kävijät ”valitsivat” tarjolla olevista paikoista profiililtaan heille sopivimpia paikkoja ja välttelivät tiettyjä paikkoja. Tutkimuksemme perusteella erilaisten ihmisten tavoittamiseksi on tärkeää ylläpitää monia erilaisia kohtaamispaikkoja. Korona ja sen aiheuttama poikkeustila osoittivat fyysisten kohtaamispaikkojen merkityksen erityisesti haavoittuvaisimmassa asemassa olevien ihmisten perustarpeille (Jurvansuu ym. 2020), kun havainnoitu kohtaamispaikka yhdessä monien kohtaamispaikkojen kanssa suljettiin väliaikaisesti.

Kirjoittajat ja julkaisun tiedot

Teemu Kaskela, YTM, tutkija, A-klinikkasäätiö, Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma
Sari Jurvansuu, YTM, tutkija, A-klinikkasäätiö, Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma
Jouni Tourunen, dosentti, tutkimuspäällikkö, A-klinikkasäätiö, Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma

Yhteyshenkilö: Teemu Kaskela, A-klinikkasäätiö, Ratamestarinkatu 7A, 6 krs., 00520 Helsinki,
+358504300545, teemu.kaskela@a-klinikka.fi

Avainsanat: etnografia, matala kynnyks, huume, kohtaaminen, toimijaverkkoteoria

ISSN: 2343-3884

DOI: <https://doi.org/10.19207/AKLS3>

Copyright: © Kaskela, Jurvansuu & Tourunen. Julkaisu on vapaasti käytettävissä ja levitettävissä, kunhan kirjoittaja ja alkuperäinen lähde mainitaan.

Käsikirjoitus lähetetty toimitukseen 30.10.2020 ja uudelleen muokattuna 18.11.2020.

Vertaisarvioitu 2.2.2021 ja 17.5.2020.

Kiitokset

Parhaat kiitokset yhteistyöstä ja tutkimuksen mahdollistamisesta Tukikohta ry:n Avoimet ovet -kohtaamispaikan kävijöille ja työntekijöille.

Lähteet

Edland-Gryt, M. & Skatvedt, A. H. (2013): Thresholds in a low-threshold setting: An empirical study of barriers in a centre for people with drug problems and mental health disorders. *International Journal of Drug Policy*, 24 (3), 257–264. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2012.08.002>

Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (2014): Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos ry., Helsinki: 7–31.

Hänninen, K. (2007): Palveluohjaus - Asiakaslähtöistä täsmäpalvelua vauvasta vaariin. *Raportteja/Stakes* 20/2007. Stakes. <http://www.julkari.fi/handle/10024/75697>

Hänninen, K. & Poikela, R. (2016): Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T. & Veistilä, M. (toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus, Tallinna: 148–164.

Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lehtelä, K-M. (2007): Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. *Stakes*, Vaajakoski.

Hughes, J., King, V., Rodden, T. & Andersen, H. (1995): The role of ethnography in interactive systems design. *Interactions* 2 (2): 56–65.

Juhila, K. (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina — sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino Oy, Tampere.

Juhila, K. (2018): Aika, paikka ja sosiaalityö. Vastapaino Oy, Tampere.

Jurvansuu, S., Kaskela, T. & Tourunen, J. (2020): Lähipalveluista sähköisiin etäpalveluihin. Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen työntekijöiden kokemuksia koronapoikkeustilan aikana. *Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia* 3/2020: 1–11.

Knoblauch, H. (2005): Focused Ethnography. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 6 (3), Art. 44. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503440>.

Laine, K. (1997): Ameba pulpetissa: koulun arkikulttuurin jännitteitä. Jyväskylän yliopistopaino, Lievestuore.

Laitinen, K., Uhlbäck, S., Eskelinen, N. & Saari, J. (2017): Sumuisten sielujen hyvinvointi - Terveysneuvontapisteiden asiakkaiden hyvinvointi ja palvelujärjestelmään kiinnittyminen. *DIAK Työelämä* 9. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Latour, B. (2005): *Reassembling the Social – An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.

Leemann, L. & Hämäläinen, R.-M. (2015): Matalan kynnyksen palvelut. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. www.thl.fi/sokra

Määttä, A. (2012): *Perusturva ja poiskäännyttäminen (Akateeminen väitöskirja)*. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140360/A_36_ISBN9789524931762.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mofizul Islam, M., Topp, L., Conigrave, K. M. & Day, C. A. (2013): Defining a service for people who use drugs as “low-threshold”: What should be the criteria? *International Journal of Drug Policy* 24 (3): 220–222. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2013.03.005>

Nuorvala, Y. (1999). *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut huumausaineiden käyttäjien silmin*. STAKES aiheita 26. STAKES, Helsinki

Perälä, R. (2012): Haittojen vähentäminen suomalaisessa huumehoidossa. Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.

Perälä, R. (2015): Civil society organizations and care of the self: An ethnographic case study on emancipation and participation in drug treatment. *Foucault Studies* 20: 96–115. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i0.4931>

QSR International Pty_Ltd. (2020): NVivo 12. Released in March 2020.

<https://www.qsrinternational.com/nvivo-qualitative-data-analysis-software/home>

Ranta, J. (2019): Huumehoitoa koskevat neuvot ja valinnat matalan kynnyksen palvelun asiakkaiden ja työntekijöiden vuorovaikutuksessa. Teoksessa Pehkonen, A., Kekoni, T. & Kuusisto, K. (toim.): Oikeus päihdehuoltoon. Vastapaino, Tampere: 253–287.

Ranta, J. (2020a): Reducing harms through interactions: Workers orienting to unpredictable frames in a low-threshold project for people injecting drugs. *International Journal of Drug Policy* 82: 1–8.

<https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.102828>

Ranta, J. (2020b): Suhteellinen toimijuus huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa. Akateeminen väitöskirja. Punamusta Oy, Tampere.

Ranta, J. & Juhila, K. (2019): Constructing a sense of home in floating support for people using drugs. *Qualitative Social Work* 19 (4): 685–700. <https://doi.org/10.1177/1473325019847262>

Ranta, J., Raitakari, S. & Juhila, K. (2017): Vastuuneuvottelut huumeidenkäyttäjien asunnottomuuden toiminnallisissa loukuissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2): 165–175.

Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S. & Zimmeck, M. (2010): *Volunteering and Society in the 21st Century*. London, Palgrave Macmillan UK, London.

Suominen, S. (2010): Palveluohjaaja - Asiakkaan tuki ja tulkki. Omaiset mielenterveystyön tukena, Uudenmaan yhdistys ry. <https://docplayer.fi/16257178-Palveluohjaaja-asiakkaan-tuki-ja-tulkki-sauli-suominen.html> (Luettu 15.6.2020)

Suoranta, J. (2000): Suomalaisen kasvatustutkimuksen neljä kautta.

<https://suoranta.files.wordpress.com/2008/07/suomalaisen-kasvatustutkimuksen-nelja-kautta.pdf>

Törmä, S. (2009a): Kynnyskysymyksiä: Huono-osaisimmat huumeiden käyttäjät ja matala kynnyks. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalikehitys Oy.

Törmä, S. (2009b): Matala kynnyks – pelkkä retorinen lupaus? *Janus* 17 (2): 164–169.

Tukikohta ry. (2020): Tukikohta ry:n vuosikirja 2019.

https://issuu.com/omaiset_huumetyon_tukena_ry/docs/tukikohta_ry_vuosikirja_2019_webv2 (Luettu 1.11.2020)

Valkonen, J. (2018): Kohdatuksi tuleminen edistää hyvinvointia. *Tiimi* 4/2018: 26–27. https://tiedostot.a-klinikksaatio.fi/tutkittua/Tiimi_418.pdf

Virokannas, E. (2017): Eriarvoisuuden kokemuksia ja hallinnan suhteita hyvinvointipalvelujärjestelmässä - Huumeita käyttävien naisten ”standpoint”. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (3): 274–283.

Weckroth, A. (2006): Valta ja merkitysten tuottaminen korvaushoidossa – etnografinen tutkimus huumehoitolaitoksesta. Akateeminen väitöskirja. Alkoholitutkimussäätiö, Helsinki.

English summary

A mini ethnography based on actor network analysis at a low threshold drop-in centre for people who use drugs actively

Background: People who use drugs actively are often in need of help for various problems. However, the stigma associated with drug use and the structure of the service system can make it more difficult to obtain appropriate support. The aim of low threshold services is to help people who – for various reasons – do not get the support they need.

Methods: The data was collected using ethnographic methods (observation and interviews) at a drop-in center for people who use drugs actively. Using actor network analysis, we examined different actors and the associations between them to understand how the service and its activities are structured.

Results: The people visited the drop-in center for its safe and welcoming atmosphere, to participate in the offered activities, and for free food. Being treated as humans instead of clients or drug users built trust that enabled service counselling on different problems in the visitors' lives. Besides visiting the drop-in centre, visitors spent a lot of time in other places which were free of charge, such as libraries and other services directed to people who use drugs. The visitors participated in the maintenance of the centre by telling about it to their friends and keeping it clean, as they valued the service and the staff.

Conclusions: An atmosphere of trust and safety, and free food, were prerequisites for visitors to express their needs and receive help. The staff in these services can act as interpreters and advocates between the official services and people who use drugs actively. As active drug use reduces the ability to function, even visitors' acts of kindness in these services should be interpreted in the context of volunteer work.

Keywords: ethnography, low threshold, drug, encountering, actor-network theory